

ગિરનારના એક નવપ્રસિદ્ધ પ્રશસ્તિ-લેખ પર દૃષ્ટિપાત

સ્વાધ્યાય પુ. ૫, અં. ૨માં “ગિરનારના ત્રણ અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખો”માં શ્રી છો. મ. અત્રિએ ગિરનાર-પર્વતસ્થ જિનમંદિરને ફરતા કોટની દીવાલનો ભાગ પાડતી વખતે જડી આવેલા ત્રણ શિલાલેખો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે^૧. તેમાંનો ક્રમમાં બીજો લેવાયેલ નાનકડો પ્રશસ્તિ-લેખ ગિરનાર પર્વત પરના નોંધાયેલા લેખોમાં—ચુટિત હોવા છતાંયે—એની કેટલીક આંતરિક વિગતોને કારણે મહત્વનો છે. અહીં એ મૂળ લેખની વાચના આપી, તેની વસ્તુ પર ટૂંકી શી ચર્ચા કરવા વિચાર્યું છે. મૂળ લેખનો શિલાખંડ એ સ્થળેથી મળી આવેલ પ્રતિમાઓ સાથે હાલ જૂનાગઢના સરકારી સંગ્રહાલયમાં સચવાયો છે^૨. તેને રૂબરૂ તપાસી જોવાનો સંયોગ તે કાળે પ્રાપ્ત નહોતો થયો : તેથી શ્રી અત્રિએ કરેલી વાચના-ઉપલક દૃષ્ટિએ મને લાગ્યું છે તેવા બે'ક નાનકડા ફેરફાર સાથે અને લેખના કારણિતાઓનાં ગોત્ર અને એકાદ પૂર્વજના નામના ખૂટતા અક્ષરોની પૂર્તિ સાથે રજૂ કર્યો છે. લેખ કોતરાયો છે તે શિલ્પો વિશે શ્રી અત્રિએ જરૂરી માહિતી આપેલી હોઈ તેના પર કશું જ કહેવાની જરૂર નથી^૩. લેખના મુસદ્દામાં રહેલાં જોડણી અને વ્યાકરણનાં સ્પલનો, ભાષાદોષ, પ્રાકૃત અને (જૂની) ગુજરાતીના પ્રારંભિક શબ્દ-રૂપ-સંભાર ઈત્યાદિ પર પણ શ્રી અત્રિએ અવલોકન કર્યું છે અને હું તેમાં થોડુંક ઉમેરવા સિવાય તે પાસાંઓ પર ટીકારૂપે વિશેષ નહીં કહું.

લેખ કોતરવાનો ઉદ્દેશ ખેઢા અને લાહડ નામની બે (જિનધર્મી) વ્યક્તિઓએ ગિરનાર પર સં. ૧૨૯૯ / ઈ. સં. ૧૨૪૩માં કરાવેલ પ્રતિમા-પ્રતિષ્ઠાનો અને એના અનુલક્ષમાં સાથે સાથે અન્યત્ર કરાવેલ સુકૃતોની પણ નોંધ લેવાનો હોય તેમ લાગે છે. લેખનો મૂળપાઠ અહીં અંત ભાગે આપું છું. લેખની પ્રાપ્ત વિગતો આ પ્રમાણે છે :

સં. ૧૨૯૯ ને ફાગણ સુદિ ત્રીજના રોજ ‘શ્રી ઉજ્જયંત મહાતીર્થે’ ‘મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલવિહાર’માં મહં. શ્રી તેજપાલના આદેશથી સાધુ ખેઢા તથા સાધુ લાહડે^૪ શ્રી નેમિનાથનું બિંબ ‘ખત્તક’ (એટલે કે ગોખલા) સહિત કરાવ્યું, જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી વિજયસેનસૂરિએ કરી. (તદુપરાંત) ‘શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થે’ શ્રી આદિનાથનું બિંબ દેવકુલિકા અને દંડકલશ સહિત સ્થાપ્યું. અને પ્રસ્તુત તીર્થમાં મહં. શ્રી વસ્તુપાલે કરાવેલ ‘શ્રી સાયંઉર દેવકુલ’ (=સત્યપુરમંડન મહાવીરના તીર્થાવતાર મંદિર)માં શ્રી મહાવીરનું બિંબ ખત્તક (વિશે) સ્થાપ્યું. તથા શ્રી અર્બુદાચલે શ્રી તેજપાલે નિર્માવેલા ‘શ્રી નેમિનાથ ચૈત્ય’ની જગતી પર બે (૨) દેવકુલિકાઓ અને છ (૬) પરિકરવાળી પ્રતિમાઓ કરાવી. (આ સિવાય) જાબાલિપુર(જાલોર)ના શ્રી ‘પાર્શ્વનાથદેવચૈત્ય’ની જગતી પર શ્રી રિષભનાથ

(ઋષભદેવ)ના બિંબ સહિતની દેવકુલિકા કરાવી. (ને) વિજાપુરમાં શ્રી નેમિનાથનાં બિંબવાળી દંડકળશ સહિતની દેવકુલિકા કરાવી. લેખના અંતિમ, ખંડિત ભાગમાં રહેલા ઉપલબ્ધ વિશેષનામદર્શક અક્ષરો પહેલી દૃષ્ટિએ કારાપકોના કુટુંબીજનોનાં નામ હશે તેવી અટકળ તરફ દોરી જાય છે^૫.

આ લેખને કોતરાવનારાઓ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ-તેજપાલના સંબંધી, કે પછી મિત્ર યા સુધરિચિત વ્યક્તિ કે અનુગૃહીત હોય તેમ પ્રથમ દૃષ્ટિએ લાગે છે^૬. શિલાલેખમાં ખેઢા તથા લાહડે મહં શ્રી તેજપાલના આદેશથી 'ઉજ્જયંત મહાતીર્થ'માં શ્રી 'વસ્તુપાલવિહાર'માં ખતક સાથે નેમિનાથ બિંબ સ્થાપ્યાની વાત કહી છે : તે મહં શ્રી તેજપાલ શ્રી અત્રિએ સૂચવ્યું છે તેમ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલના લઘુબંધુ તેજપાલ હોઈ શકે. વસ્તુપાલના ઈ. સ. ૧૨૩૮માં થયેલા સ્વર્ગગમન બાદ પણ, અને વસ્તુપાલે સ્વસ્વામી વાઘેલા મહામંડલેશ્વર વીસલદેવ સાથે થયેલા ખટરાગને કારણે ઈ. સ. ૧૨૩૪ આસપાસ મંત્રીપદ છોડી દીધેલું હોવા છતાં પછીથી તેજપાળ મહામંત્રીની મુદ્રા સાચવતા હોવાનાં પ્રમાણો છે^૭. મહામાત્યનું પદ તેજપાળે ધોતાના અવસાનના સમય (આ. ઈ. સ. ૧૨૪૮) પર્યંત સંભાળ્યું હોય તેમ લાગે છે^૮. આદેશ આપી શકનાર વ્યક્તિ કાં તો મોટું પદ સંભાળનારી હોય યા તો પરમાદરશીય મુરબ્બીજન હોય : એ હકીકત જોતાં, અને ખાસ 'વસ્તુપાલવિહાર'માં પ્રતિમા પધરાવવાની ખેઢા તથા લાહડને સૂચના કરનાર વ્યક્તિ તેજપાળ, તે મંત્રીશ્વર તેજપાળ હોવાનો પુરો સંભવ છે. ગિરનાર પરનો 'વસ્તુપાલવિહાર' તે હાલ વસ્તુપાલ-તેજપાલનું કહેવાતું 'અષ્ટાપદ' અને 'સમ્મેતશિખર'નાં જોડિયાં મંદિરો ધરાવતું શામળા પાર્શ્વનાથનું મંદિર છે. સચિવેશ્વર વસ્તુપાલે એમાં મૂલનાયકરૂપે પાર્શ્વનાથની નહીં પણ શત્રુજયેશ શ્રી યુગાદિદેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ તેમ તે મંદિરના વસ્તુપાલના સં. ૧૨૮૮ / ઈ. સ. ૧૨૩૨ની સાલવાળા છ પ્રશસ્તિલેખો અને અન્ય સમકાલીન લેખનો પરથી જાણીએ છીએ^૯. પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર વિજયસેનસૂરિ તે રેવંતગિરિરાસુના કર્તા અને મંત્રી વસ્તુપાલના કુટુંબગુરુ નાગેન્દ્રગચ્છીય આચાર્ય વિજયસેનસૂરિ છે કે જેમનો ઉલ્લેખ શ્રી અત્રિ નોંધે છે તેમ ગિરનારના વસ્તુપાલપ્રશસ્તિના છ લેખોમાં આવે છે, ને તે ઉપરાંત આખૂના લૂણવસહીના ઘણા લેખોમાં પણ પ્રતિષ્ઠાચાર્યના રૂપમાં જોવા મળે છે^{૧૦}.

ગિરનારવાળા નવપ્રામ શિલાલેખની વિગતોમાં આગળ જોઈએ તો કારાપકોએ 'શત્રુજય મહાતીર્થ'માં (શત્રુજયાદ્રિ પર) દંડકળશ સાથે દેવકુલિકા (દેરી) કરાવ્યાની વાત આવે છે અને વધુમાં તે ગિરિ પરના મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે કરાવેલ 'સાયઉર દેવકુલ'(સત્યપુરાધીશ વીરના મંદિર)માં ખતક સહિત શ્રીમહાવીરજિનનું બિંબ કરાવ્યું એમ પણ હકીકત આપી છે. (વસ્તુપાળે વિમલાચલ-શત્રુજય પર કરાવેલ 'સચ્ચોરિમંડન મહાવીર'ના મંદિરના ઉલ્લેખો આપણને વસ્તુપાલના ત્યાંથી મળતા પ્રશસ્તિલેખો અને સમકાલીન પ્રશંસકોએ રચેલી

પ્રશસ્તિઓમાંથી મળે છે.)^{૧૧} ખેઢા અને લાહડે (અને સાથે મોટે ભાગે એમના કુટુંબના સભ્યોએ) આ ઉપરાંતના કરાવેલ સુકૃતોમાં આબૂ પરના દેલવાડાગ્રામના મંત્રી તેજપાલે બંધાવેલ, વર્તમાને વિશ્વવિખ્યાત, લૂણવસહિકાપ્રાસાદ(નેમિનાથ જિનાલય)ની જગતી પર બે દેવકુલિકાઓ કરાવ્યાનો, ને તેમાં પરિકર સહિતનાં દ બિંબ પધરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

શિલાલેખના નીચલા ભાગમાં આવતી ૧૨-૧૭ ક્રમની પંક્તિઓ બૂરી રીતે ખંડાઈ જવાને કારણે ખેઢા અને લાહડની પિછાનનો અકળ રહેતો ભેદ ઉકેલવા માટે આ આબૂ પરના સુકૃતની નોંધ સંકેતરૂપ કડી બની રહે છે : એ બાબતની ચર્ચા કરતાં પહેલાં શિલાલેખમાં આગળ કહેલી વિગતો જોઈ જઈએ. તેમાં આબૂ પછી જાલોરના ‘પાર્શ્વનાથદેવ-ચૈત્ય’ની જગતી પર કરાવેલ ઋષભદેવનાં બિંબ સમેતની દેહરીની નોંધ લીધી છે. જાલોરનું એ પાર્શ્વનાથનું મંદિર તે સં. ૧૨૨૨ / ઈ. સં. ૧૧૬૬માં ગુર્જરેશ્વર મહારાજ કુમારપાળે નગર સમીપવર્તી કાંચનગિરિ પર કરાવેલ મંદિર, કે જેમાં પાર્શ્વનાથ મૂલનાયક હતા, તે ‘કુમારવિહારપ્રાસાદ’ હોવાની શક્યતા છે. લેખમાં આ પછી વિજાપુરના કોઈ જિનાલયમાં દેહરી અને ધ્વજકળશ સાથે જિન નેમિનાથનું બિંબ ભરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. વિજાપુરના ‘નાભેય’ (આદિનાથ) અને ‘વીર’નાં પુરાણાં મંદિરોનો મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે ઉદ્ધાર કરાવેલો તેવો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે^{૧૨}. એ બેમાંથી એક મંદિર ગિરનારવાળા લેખમાં અભિપ્રેત હશે^{૧૩}.

હવે સાહુ ખેઢા અને લાહડ કોણ હતા તેની તપાસ કરીએ. થોડીક ક્ષણ અગાઉ આ વિશે કહ્યું હતું કે તે રહસ્યનો ઉકેલ આબૂમાં હોવાનો નિર્દેશ લેખમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

આબૂના દેલવાડાગ્રામમાં મંત્રી તેજપાલ નિર્મિત લૂણવસહિકાપ્રાસાદની દેવકુલિકાઓના શિલાલેખો તપાસતાં તેમાં દેહરી ક્રમાંક ૩૮ અને ૩૯ પર ખોદાયેલા નિર્માણ-નિર્દેશક લેખો તેમ જ અંદરનાં પબાસણોના પાંચ લેખોમાં સમગ્ર રીતે જોતાં ગિરનાર પરના શિલાલેખોમાં આવતાં (જળવાયેલાં) નામો બરોબર મળી રહે છે. એની વિગતવાર માહિતી અહીં આપ્યા બાદ તે પર વિશેષ અવલોકન કરવું ઠીક થઈ પડશે^{૧૪}. (અહીં પરિશિષ્ટમાં તુલનાર્થે આબૂના મૂળ લેખોની વાચના આપી છે.)

ત્યાં દેરી ૩૮ પરના સં. ૧૨૮૧ / ઈ. સં. ૧૨૩૫ના લેખમાં જણાવ્યું છે કે પૂર્વે નાગપુર(નાગોર)માં થઈ ગયેલા સાધુ (સાહુકાર) વરદેવ ઉપરથી વરહુડિયા આમ્નાય પ્રકાશમાં આવ્યો. (તેના સંતાનિકોનાં નામ અને સગપણની વિગતો લેખમાં આપી છે.) ત્યાં વરદેવના પૌત્ર સા. નેમડ, તેના રાહડ અને સહદેવ આદિ ચાર પુત્રો, અને પછી રાહડના ચાર પુત્રોનાં નામ આપ્યાં છે જેમાં ધણેસર અને લાહડનો સમાવેશ છે. આ ઉપરાંત લેખમાં સહદેવના બે પુત્રો—ખેઢા અને ગોસલ—નાં નામ પણ આપ્યાં છે^{૧૫}. પ્રસ્તુત દેવકુલિકા સહદેવે શ્રી મહાવીર

અને શ્રી સંભ(વ)દેવનાં બિંબ અને દંડકળશ સહિત કરાવી એવું લેખમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

દેહરી ૩૯ પરના સં. ૧૨૯૧ના પ્રશસ્તિલેખમાં પણ લગભગ એ બધા જ વરહુડિયા કુટુંબસમુદાયનાં નામો મળે છે અને તેમાં આગળની દેહરી ૩૮ના શિલાલેખમાં બતાવેલ સગપણો અહીં પણ બતાવ્યાં છે. આ લેખમાં પણ નેમડ, રાહડ, ધણેસર, લાહડ, સહદેવ, ખેઢા ઇત્યાદિ નામો મળે છે^{૧૬}.

હવે એ દેરીઓની અંદરના પ્રતિમાલેખો તપાસતાં તેમાં સં. ૧૨૯૩ના વર્ષના જિન સંભવનાથના બિંબની પ્રતિષ્ઠાના લેખમાં વરહુડિયા સંતાનીય સા. નેમડના પૌત્ર ખેઢાનો ઉલ્લેખ છે^{૧૭}. ત્યાંના બીજા એક સં. ૧૨૯૩ના લેખમાં ધણેસર અને લાહડનો ઉલ્લેખ છે^{૧૮}. સં. ૧૨૯૩ના એક ત્રીજા લેખમાં નેમડપૌત્ર લાહડે પોતાની ભાર્યાના શ્રેયાર્થે કરાવેલ નેમિનાથના બિંબની પ્રતિષ્ઠાનો ઉલ્લેખ છે^{૧૯}. વરહુડિયા પરિવારના અન્ય બે બિંબપ્રતિષ્ઠા લેખો પણ આ દેહરીઓમાં છે^{૨૦}. પણ સૌથી મહત્વનો તો છે દેહરી ૩૮ના દ્વારની જમણી બાજુની ભીંત પર ખોદેલો ૪૫ પંક્તિઓવાળો એ જ વરહુડિયા કુટુંબનો સં. ૧૨૯૬ / ઈ. સં. ૧૨૪૦નો મોટો પ્રશસ્તિલેખ, જે અહીં ચર્ચેલ વિષય માટે અત્યંત મહત્વનો છે^{૨૧}. એમાં સાહુ. નેમડ, ખેઢા, ધણેશ્વર, લાહડાદિ નામો મળવા ઉપરાંત વરહુડિયા પરિવારે અન્યત્ર કરાવેલ સુકૃતોની વિસ્તૃત યાદી આપવામાં આવી છે. તેમાં આવતો (૧) 'શત્રુંજય મહાતીર્થ' પર કરાવેલ કાર્યોમાં, વસ્તુપાલે કરાવેલ 'સત્યપુર મહાવીર'ના મંદિરમાં એમણે (વરહુડિયાઓએ) કરાવેલ બિંબ અને ખત્તકનો ઉલ્લેખ, અને (૨) શ્રી અર્બુદાચલ 'શ્રીનેમિનાથચૈત્ય'ની જગતીમાં ૬ બિંબ સાથેની બે દેવકુલિકાઓનો ઉલ્લેખ તેમ જ (૩) જાબાલિપુરનાં 'પાર્શ્વનાથચૈત્ય'ની જગતીમાં કરાવેલ દેવકુલિકા સહિતના શ્રી આદિનાથબિંબનો ઉલ્લેખ તથા (૪) વિજાપુરના ચૈત્યમાં કરાવેલ શ્રીનેમિનાથ અને પાર્શ્વનાથની દેવકુલિકાઓનો ઉલ્લેખ આદિ સાથે ગિરનારવાળા લેખમાં અપાયેલ વિગતો લગભગ પૂર્ણ રીતે મળી રહે છે^{૨૨}. એક વિશેષ હકીકત એ નોંધીએ કે આબૂના ઉપર કથિત સૌ લેખોમાં પણ જ્યાં જ્યાં પ્રતિષ્ઠાકર્તા આચાર્યનું નામ આપ્યું છે ત્યાં ત્યાં વિજયસેનસૂરિનું જ નામ મળે છે. ગિરનારના લેખમાં ઉલ્લિખિત આબૂની બે દેહરીઓ તે નિ:શંક લૂણવસહીની દેવકુલિકા ૩૮ અને ૩૯ છે.

ગિરનારવાળા પ્રશસ્તિ લેખમાં આવતાં નામો—ખેઢા, ધણેશ્વર, અને લાહડ—નો પારસ્પરિક સંબંધ આબૂના લેખોમાં સ્પષ્ટ રીતે આપેલો છે. તદનુસાર (રાહડના પુત્રો) ધણેશ્વર (કે ધનેસર) અને લાહડ સગા ભાઈઓ ઠરે છે અને ખેઢા તે તેમના કાકા (રાહત-બ્રાતૃ) સહદેવનો પુત્ર થાય^{૨૩}. (આબૂના શિલાલેખોના આધારે તેમ જ શ્રેષ્ઠી નેમડના વંશની મળી આવેલી એક ગ્રંથપ્રશસ્તિના આધારે^{૨૪} મુનિશ્રી જયંતવિજયજીએ તૈયાર કરેલું 'વરહુડિ વંશવૃક્ષ'

અહીં પરિશિષ્ટને અંતે સહેજ સાથે લગાવ્યું છે^{૨૫}. (ગ્રંથપ્રશસ્તિઓના મૂળપાઠ પરિશિષ્ટમાં સંદર્ભાર્થે આપ્યા છે.)^{૨૬}

ગિરનારવાળો લેખ લુણવસહીના શિલાલેખોવાળા વરહુડિ કે વરહુડિયા પરિવારનો છે તેની પ્રતીતિ થતાં તેમાં છેવાડાના નષ્ટ થયેલા ભાગના કેટલાક અક્ષરોની પૂર્તિ થઈ શકે છે; જેમ કે પંક્તિ ૧૨માં છેડે, શ્રી અત્રિની વાચનામાં આવતા દહિયા સાહુ. ને.....માં દને બદલે હુ વાંચીને આગળ વર વધારીને અને પછી પંક્તિ ૧૩માં પ્રારમ્ભે મડ ઉમેરીએ તો [વર]હુડિયા સાહુ ને[મડ] વાંચી શકાય. અને એ રીતે વાંચતાં આ લેખ નાગપુરીય વરહુડિયા કુટુંબનો જ છે તેવો અંતિમ અને વિશ્વસ્ત નિર્ણય પણ થઈ જાય છે.

વરહુડિયા કુટુંબનાં કરાવેલ સુકૃતોની આબૂ તેમ જ ગિરનારના શિલાલેખોની સૂચિ તપાસી જઈએ તો તેમાં તેમણે ઘણાં જિનમંદિરોવાળાં સ્થળો આવરી લીધાં હોવા છતાં તેમાં કોઈ પણ સ્થળે નવાં જિનાલયો બંધાવ્યાં કે જૂનાને ઉદ્ધાર્યાનો ઉલ્લેખ આવતો નથી. દેરીઓ ચણાવી, ને ગોખલાઓ કરાવી તેમાં જિનમૂર્તિઓ બેસાડી સંતોષ લીધો છે જેથી એમ જણાય છે કે આ કુટુંબ અતિ ધનાઢ્ય નહીં પણ સુખી, નીતિમાન, ધર્મનિષ્ઠ, જૈનસંઘ અને વણિકસમાજનાં મોભાદાર, અગ્રેસર (અને બહોળા પરિવારવાળાં) કુટુંબોમાંનું એક હશે. સાઠ દેવચંદ્ર અને સાહુ પેઢાએ સંઘવી પદ શોભાવી તીર્થયાત્રાઓ કર્યાના ઉલ્લેખ ગ્રંથપ્રશસ્તિ(૨૯)માં થયો છે અને આબૂ લેખાંક ઉપરમાં પણ પેઢાને સંઘપતિ કહ્યો છે તે આ પરિવારનું જૈનસંઘમાં આગળ પડતું સ્થાન સૂચવી રહે છે.

વરહુડિયા શાખના પાલણપુરનિવાસી આ વણિક કુટુંબ અને વસ્તુપાલ તેજપાલને શું સંબંધ હશે તે વિશે હવે જોઈએ. મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજીએ આ મુદ્દા પર વિચારીને અવલોક્યું છે કે, “મહામાત્ય તેજપાળના આ મંદિરમાં આ કુટુંબે આવી રીતે દેવકુલિકા અને જિનમૂર્તિઓ કરાવી છે તેનાથી એમ સમજાય છે કે એ બંને શ્રીમંત કુટુંબોમાં પરસ્પર કોઈ કૌટુંબિક-સંબંધ સઘન સ્નેહસંબંધ હોવો જોઈએ. કારણ કે તેજપાળનો આ આદર્શ મંદિર બનાવવામાં પોતાના સંબંધીઓ કે સ્નેહીઓનું સ્મરણ શાશ્વતરૂપે રાખવાનો જ મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો.”^{૨૭} પણ વસ્તુપાળ-તેજપાળ હતા પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના જ્યારે વરહુડિયાઓ (વ્યવહારસૂત્રની પ્રશસ્તિ અનુસાર) પલ્લિવાલ ન્યાતના હતા. આથી બંને કુટુંબો વચ્ચે વેવાઈ-વેલાંનો સંબંધ હોવાની શક્યતા નહિવત્ છે. વરહુડિયા કુટુંબના ઉપલબ્ધ શિલાલેખોનો સમય સં. ૧૨૯૧થી ૧૨૯૯નો છે. તે કાળે તેજપાળ ગુજરાતના મહામાત્યના પદે બિરાજતા હતા. રાજમાં, સમાજમાં અને શ્રીસંઘમાં એમનો આદર સર્વાધિક હતો. તેમણે કરાવેલા ‘લૂણવ-સહિકાપ્રાસાદ’માંની ૪૩ દેવકુલિકામાંથી ૨૮ તો એમના પોતાના ભાઈભાંડુઓના શ્રેયાર્થે, અને નવેક દેહરીઓ સગાંસંબંધીઓ મિત્રો દ્વારા થયેલી છે : એમાં ખાસ કરીને ચંદ્રાવતીના

શેઠિયાઓ આગળ પડતા રહેલા^{૨૮}. આ થોડાક, યુનંદા મહાજન-મિત્રોમાં વરહુડિયા કુટુંબને પણ સ્થાન અપાયું છે, તેનું કારણ મુનિશ્રી જયંતવિજયજીએ એક અટકળ કરી છે તેમ “સઘન સ્નેહસંબંધ”હોવો જોઈએ. એ કુટુંબની ધાર્મિક-કાર્યોમાં અગ્રેસરતા તેમ જ વિજયસેનસૂરિ પ્રત્યેની સમાન ભક્તિને કારણ બન્ને કુટુંબો પરસ્પર નજીક આવ્યાં હોય અને મંત્રીશ્વર તેજપાળના વિશેષ આદરને પાત્ર વરહુડિયા કુટુંબ બન્યું હોય તેવી શક્યતા કલ્પી શકાય.

લેખનું મૂળ વક્તવ્ય અહીં પૂરું થાય છે : પણ શ્રી અત્રિએ સંસ્કૃત ભાષાના વ્યાકરણના આધારે ગિરનારના શિલાલેખ પર કેટલાંક રસપ્રદ અને ધ્યાન ખેંચે તેવાં સૂચનો-અવલોકનો કર્યાં છે તે પહેલાં ટાંકી મને એ બાબતમાં વિચારતાં અને તે યુગના સાહિત્યિક પ્રમાણોના આધારે જે લાગ્યું છે તે અંગે જે કહીશ તે અલબત્ત, મૂળ ચર્ચાની આડપેદાશ રૂપે અહીં રજૂ કરીશ. શ્રી અત્રિ લખે છે કે, “ઈ. સ. ૧૨૩૨ના તુલ્યકાલીન છયે લેખોના X એક સમાન અનુચ્છેદમાં આપવામાં આવેલી ‘સત્યપુરાવતાર શ્રી મહાવીરજેવી વાક્યરચનાને ખ્યાલમાં રાખી પ્રસ્તુત લેખ X વાંચવાથી થોડો ગોટાળો થવા સંભવ છે. પેલા છયે લેખોમાં ‘શત્રુંજય મહાતીર્થાવતાર’, ‘સ્તંભનકપુરાવતાર’ આદિ સમાસો ‘ઋષભદેવ’, ‘પાર્શ્વનાથ’ આદિનાં વિશેષણો તરીકે વપરાયેલાં છે (અર્થાત્ તે સર્વની સ્થાપના તો ‘વસ્તુપાલવિહાર’માં જ), જ્યારે પ્રસ્તુત લેખમાં શ્રી ‘ઉજયંત મહાતીર્થ’ને અનુસરી ‘શત્રુંજયે’, ‘અર્બુદાચલે’, ‘જાબાલિપુરે’ આદિ શબ્દોમાં સ્પષ્ટ રીતે જ સાતમી વિભક્તિનો પ્રયોગ થયેલો હોઈ, જે જે દેવની જ્યાં જ્યાં સ્થાપના કરવામાં આવી તે તે સ્થળ જ અહીં અભિપ્રેત છે. આમ આ સાતમી વિભક્તિના પ્રયોગને કારણે જ પ્રસ્તુત લેખ મંત્રી-દ્વય દ્વારા વિવિધ સ્થળે થયેલાં બાંધકામની સંક્ષિપ્ત સ્મૃતિ જાળવી રહ્યો છે.” (“ગિરનારના,” પૃ. ૨૦૭). શ્રી અત્રિએ કહેલી એ વાત સારી છે કે ‘શત્રુંજયમહાતીર્થાવતાર’ અને ‘સ્તંભનકપુરાવતાર’થી અનુક્રમે જિન ‘ઋષભદેવ’ અને જિન ‘પાર્શ્વનાથ’વિવક્ષિત છે; પણ ‘વસ્તુપાલવિહાર’માં તો મૂલનાયક તરીકે ‘ઋષભદેવ,’ અને તેના મંડપ સાથે એક બાજુ ‘અષ્ટાપદ’ અને બીજી બાજુ ‘સમ્મેતશિખર’ના ગૂઢમંડપરૂપી-પ્રાસાદો જોડેલા છે. વસ્તુપાળે ગિરનાર પર્વત પર ‘સ્તંભનકપુરાધીશ’તેમ જ ‘સત્યપુરાવતાર વીર’નાં મંદિર અલગ જ બાંધેલાં. એમની સ્થાપના ‘વસ્તુપાલવિહાર’માં થયેલી એવો અર્થ એ છયે સમાનાર્થી લેખોમાંથી નીકળતો નથી. એ મૂળ શિલાલેખોમાં આમ કહ્યું છે : ‘તથા સચિવેશ્વર વસ્તુપાલે આ સ્વયં-નિર્માપિત શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થાવતાર શ્રીમદ્ આદિતીર્થકર શ્રી ઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરાવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથદેવ, સત્યપુરાવતાર શ્રી મહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કાશ્મીરાવતાર શ્રી સરસ્વતી, ચાર દેવકુલિકાઓ, જિનયુગલ, શ્રી નેમિનાથદેવ(ની પ્રતિમાથી) અલંકૃત (અનુક્રમે) અમ્બા, અવલોકના, શાંબ અને પ્રદ્યુમ્ન શિખરે ચાર દેવકુલિકાઓ, પિતામહ સોમની ઘોડેસવાર-મૂર્તિ, બીજી પોતાના પિતા આસરાજની, ત્રણ

સુંદર તોરણો, શ્રી નેમિનાથદેવ(ની પ્રતિમાથી) વિભૂષિત (અને) આત્મીયજનો, પૂર્વજો, વડીલ બંધુઓ (મલ્લદેવ, લૂણિગ), અનુજ (તેજપાળ), અને પુત્રોની મૂર્તિઓવાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ (અને) શ્રી અષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક કીર્તનપરંપરા-વિરાજિત શ્રી નેમિનાથદેવાધિદેવથી વિભૂષિત શ્રીમદ્ ઉજ્જયંત મહાતીર્થ પર સ્વધર્મચારિણી...શ્રી લલિતાદેવીના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ માટે...નાગેન્દ્રગચ્છીય...શ્રી વિજયસેનસૂરિ દ્વારા પ્રતિષ્ઠિત શ્રી અજિતનાથદેવાદિ ૨૦ તીર્થકરોથી અલંકૃત મંડપ સહિત શ્રી સમ્મેતમહાતીર્થાવતાર પ્રાસાદ કરાવ્યો.^{૨૯}

આ વાતનું વિશેષ સમર્થન આપણને સમકાલીનોએ રચેલી મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિઓમાંથી મળી રહે છે. જેમ કે સુકૃતસંકીર્તનમાં વસ્તુપાળના સુકૃતોની નોંધમાં, કવિ અરિસિંહ ગિરનાર પરનાં નિર્માણકાર્યોની નોંધ આ પ્રમાણે આપે છે : “ઉજ્જયંતગિરિ પર સ્તંભનપુરતીર્થપતિ તથા શત્રુંજયાચલ જિન સ્થાપ્યા.”^{૩૦} અહીં માત્ર પ્રતિમાઓ સ્થાપી એમ નથી; એ બંનેના પ્રાસાદો કરાવ્યા એવો અર્થ કરવાનો છે; એ વાત જયસિંહસૂરિની ભૃગુકચ્છના મુનિસુવ્રતસ્વામીના મંદિરમાં એક કાળે મુકાયેલી મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલની સ્તુતિ કરતી ‘શકુનિકાવિહારપ્રશસ્તિ’માં તદ્દન સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવી છે. ત્યાં : “અને ઉજ્જયંત ગિરિ-નેમિચૈત્યે નાભેય અને પાર્શ્વજિનના સદન-યુગ્મનું વિધાન કર્યું”^{૩૧} એમ હકીકત નોંધી છે. નરેન્દ્રપ્રભસૂરિએ આ બંને ઉપરાન્ત ‘વીરજિન’નું ગૃહ નિર્માવ્યાની પણ વાત કહી છે. શત્રુંજય પર કરેલાં કાર્યોની યાદી આપ્યા બાદ પ્રશસ્તિકાર ઉજ્જયંતગિરિનો ઉલ્લેખ કરતાં કહે છે : “(અને) વિશેષમાં, રૈવતકભૂભૂત શ્રીનેમિચૈત્યે શ્રીવસ્તુપાલે પ્રથમ જિનેશ્વર (આદિનાથ), પાર્શ્વ, અને વીરનાં (એમ) ત્રણ જિનવેશ્મ (નવાં) કરાવ્યાં.”^{૩૨} આમાં કહેલ ‘વીર’ તે ‘વસ્તુપાલવિહાર’ના શિલાલેખમાં કહેલ ‘સત્યપુરમહાવીર’નું દેવાલય હોવું જોઈએ^{૩૩}. આદિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરનાં મંદિરો આથી સ્પષ્ટપણે જુદાં, એકબીજાથી ભિન્ન હોવાનું પુરવાર થાય છે^{૩૪}.

બીજી વાત એ છે કે શ્રી અત્રિનું કથન આછી શી એવી છાપ ઊભી કરે છે કે ગિરનારવાળો પ્રસ્તુત લેખ વસ્તુપાળ-તેજપાળનો હોય યા એમની સાથે સંકળાયેલો હોય. તેજપાળનું નામ એક સ્થળે કેવળ સંદર્ભગર્ભ રહે છે, પણ લેખ વરહુડિયા કુટુંબનો છે તે વિશે લંબાણપૂર્વકની ચર્ચા આ અગાઉ અહીં સ-પ્રમાણ થઈ ગઈ છે. શત્રુંજય તથા ગિરનાર પરનાં વસ્તુપાળનાં એકએક બાંધકામનો આમાં ઉલ્લેખ છે, પણ ‘જાબાલિપુર’નું ‘પાર્શ્વનાથ મંદિર’ તો ગુર્જરેશ્વર કુમારપાળનું બંધાવેલું, વસ્તુપાળ-તેજપાળનું નહીં. એથી ગિરનારના આ શિલાલેખમાં ઉલ્લિખિત સ્થળોમાંના તમામમાં “મંત્રીદ્વય દ્વારા વિવિધ સ્થળે થયેલાં બાંધકામની સંક્ષિપ્ત સ્મૃતિ જાળવી રહ્યો છે” તેમ સાવ સાંગોપાંગ કહી શકાય તેવું નથી.

આગળ ચાલતાં શ્રી અત્રિએ એક બીજું વિશદ પરંતુ ચર્ચાકર્ષક અવલોકન કર્યું છે તે જોઈએ : “ “વસ્તુપાલવિહાર”ની વાત પૂરી થયા પછી ચોથી પંક્તિમાં મુકાયેલાં બે પૂર્ણવિરામો પણ એ વાતનાં ઘોતક છે કે તેમના પછીના વિધાનને તેમની પૂર્વની વિગત જોડે સંબંધ નથી (તેથી જ કદાચ, પછી ક્યાંય વિરામચિહ્ન વપરાયું નથી). વિવિધ બાંધકામનો પ્રસ્તુત લેખમાં થયેલો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે :

(૧) ઉજ્જયંત મહાતીર્થ	વસ્તુપાલવિહાર,
(૨) શત્રુંજયે	આદિનાથ,
(૩) સત્યપુરે	મહાવીર,
(૪) અર્બુદાચલે	નેમિનાથ,
(૫) જાબાલિપુરે	પાર્શ્વનાથ, અને
(૬) વિજાપુરે	નેમિનાથ.

આ યાદીમાં ‘સ્તંભનકપુર’અને ‘કાશ્મીર’નો ઉલ્લેખ નથી તથા ઈ. સ. ૧૨૩૨ના તુલ્યકાલીન છયે લેખોમાં ‘અર્બુદાચલાવતાર’, ‘જાબાલિપુરાવતાર’ અને ‘વિજાપુરાવતાર’નો ઉલ્લેખ નથી એ નોંધનીય છે. (“ગિરનારના”^૮, પૃ. ૨૦૭-૨૦૮.)”

અહીં ફરી વાર એ વાત યાદ દેવડાવીએ કે આ લેખ વસ્તુપાલ-તેજપાલનો નહીં, વરહુડિયા કુટુંબનો છે. વસ્તુપાલે તીર્થનાયક નેમિનાથના મુખ્ય શૈલ્યના પૃષ્ઠભાગે કરાવેલ કાશ્મીરાવતાર દેવી સરસ્વતીની કુલિકામાં કે ત્યાં મંત્રીશ્વરે કરાવેલ સ્તંભનકપુર પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં વરહુડિ પરિવારે કાંઈ જ કરાવ્યું નહીં હોય એટલે પ્રસ્તુત લેખમાં સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો ઉલ્લેખ નથી આવતો. બીજી બાજુ ‘વસ્તુપાલવિહાર’માં લગાવેલ મંત્રીશ વસ્તુપાલના લેખોમાં ‘અર્બુદાચલાવતાર,’ ‘જાબાલિપુરાવતાર’ અને ‘વિજાપુરાવતાર’ના ઉલ્લેખ નથી આવતા એનાં બે કારણો છે : (૧) વસ્તુપાલે આ ત્રણ સ્થળોનાં જિનભવનોનાં અવતારસ્વરૂપ મંદિરો ગિરનાર પર કે અન્યત્ર બંધાવ્યાં નહોતાં, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ એની નોંધ લેવાઈ નહીં; (૨) ગિરનાર તો શું પણ બીજા કોઈ પણ સ્થળે અન્ય કોઈએ પણ અર્બુદ, જાબાલિપુર, કે વિજાપુરના અવતારનાં મંદિરો બંધાયાં હોવાનું જાણમાં નથી. અહીં એ જોવું જોઈએ કે અવતારરૂપ દેવાલયો કોનાં બાંધવામાં આવતાં અને એ પ્રથા ક્યારથી પ્રચારમાં આવી. જેમ બ્રાહ્મણધર્મમાં તેમ જૈનદર્શનમાં બધાં જ દેવસ્થાનો “તીર્થરૂપ,” “સિદ્ધક્ષેત્ર,” કે “મહિમામય” ગણાતાં નથી. જે સ્થાન, યા તો મંદિરની અધિનાયક-પ્રતિમા અતિ પ્રાચીન, પ્રભાવક, અને લોકમાન્યતામાં ચમત્કારયુક્ત, સિદ્ધિદાતા મનાતી હોઈ પુરવાર થઈ હોય તે સ્થળ, પ્રતિમા,

અને દેવમંદિર ‘તીર્થ’ કે ‘મહાતીર્થ’ બની જાય છે. પશ્ચિમ ભારતમાં ઠેકઠેકાણે બંધાયેલાં મોટી સંખ્યાનાં જૈન મંદિરોમાંથી બહુ જ થોડાં જૈન જગત્માં પરમ પ્રતિષ્ઠિત મનાયાં છે. શત્રુંજયગિરિ અને એના નાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન, ઉજ્જયંતગિરિની જુદી જુદી ટૂકો અને તીર્થનાયક જિન અરિષ્ટનેમિ, સત્યપુરમંડન શ્રી મહાવીર, સ્તંભનપુરાધીશ પાર્શ્વ, અને ભૃગુપુરાલંકાર શ્રી મુનિસુવ્રતનો મહિમા મધ્યયુગમાં પ્રથમ કક્ષાનો ગણાતો. તે પછી આવે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ (શંખપુરની શંખવસતીના અધિષ્ઠાતા શ્રી પાર્શ્વ), અંવંતિના અંતરિક્ષ-પાર્શ્વનાથ વગેરે. વસ્તુપાળે આમાંનાં કેટલાકનાં મહિમાસ્વરૂપ મંદિરો શત્રુંજય અને ગિરનાર પર બંધાયેલાં^{૩૫}.

આ પ્રકારનાં અવતારિત મંદિરો બાંધવાની પ્રથા પશ્ચિમ ભારતમાં વસ્તુપાલની આગમ્ય ૧૨મા શતકમાં હતી તેનું એક પ્રમાણ નડૂલના ચાહમાનોની નગરી નાડલાઈ—નડૂલડાગિકા—માં મળે છે. ત્યાંના સં. ૧૧૭૯ / ઈ. સં. ૧૧૮૫ના લેખમાં ત્યાં ડુંગર પર આવેલા યાદવનેમિનાથના મંદિરને “ઉજ્જયંતતીર્થ” કહ્યું છે^{૩૬}. કર્ણાટદેશનું એક આથીયે પુરાણું દૃષ્ટાંત મને આ પળે સ્મરણમાં આવે છે. દોદગડવલ્લિના લક્ષ્મીદેવીના મંદિરના ઈ. સં. ૧૧૧૨ના તુલ્યકાલીન લેખમાં, દક્ષિણદેશમાં ખ્યાતનામ કોલ્હાપુરસ્થ મહાલક્ષ્મી ઉપરથી એ ગામને ‘અભિનવ કોલ્હાપુર’ એવું અભિધાન આપ્યું છે^{૩૭}; આથી એ મંદિર કોલ્હાપુરવાળીનું ઠરે છે.

હવે આબૂનાં દેવાલયો એ કાળે પ્રમાણમાં પરિચિત, એ સમયે જાણીતી વ્યક્તિઓ દ્વારા બંધાયેલાં. દંડનાયક વિમલ કારિત આદીશ્વરભવન અને તેજપાળ નિર્મિત નેમિનાથના મંદિરનો ખાસ મહિમા નહોતો. જાબાલિપુરમાં પણ યક્ષવસતી સિવાયનાં મંદિરો ૧૨મી-૧૩મી શતાબ્દીનાં હતાં અને વિજાપુરનાં પણ ૧૨મી ને ૧૩મી સદીનાં હતાં. એમાંનાં કોઈ પોતાના મહિમા માટે પ્રસિદ્ધ નહોતાં. આથી એમનાં અવતારરૂપ મંદિરો ઊભાં કરવાનો વિચાર સરખો પણ ભાગ્યે જ આવે.

શ્રી અત્રિના લેખને ફરી એક વાર વાંચતાં એક નાનકડો પણ ચર્ચસ્પદ મુદ્દો નજરે આવ્યો. શ્રી અત્રિ લખે છે કે “ઈ. સં. ૧૨૩૨ના તુલ્યકાલીન છયે લેખોમાં ઉલ્લેખિત તમામ બાંધકામને ઈ. સં. ૧૨૩૩ના તુલ્યકાલીન લેખમાં X ‘વસ્તુપાલવિહાર’ જેવું એક જ નામ આપવા છતાં એ જ લેખમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે વસ્તુપાલે ગિરનાર ઉપર ચાર મંદિરો બંધાવ્યાં. આ ચાર પૈકીનાં ત્રણ(આદિનાથ, અષ્ટાપદ અને સમેતશિખર)નો સમાવેશ તો ઈ. સં. ૧૨૩૨ના તુલ્યકાલીન લેખોને આધારે ‘વસ્તુપાલવિહાર’માં જ થઈ શકે તેમ છે. તેથી ઈ. સં. ૧૨૩૩ના તુલ્યકાલીન લેખને આધારે એમ માની શકાય કે ચોથું કપર્દા-યક્ષનું મંદિર પણ ‘વસ્તુપાલવિહાર’-ની અંતર્ગત ક્યાંય બંધાયેલું હશે. ઈ. સં. ૧૨૪૩નો તુલ્યકાલીન ચર્ચિત લેખ આ ધારણાને બળ આપે છે, કારણ કે તેમાં (આગળ જોયું તેમ) આ અમાત્ય બંધુઓ

દ્વારા મુખ્ય મુખ્ય જગ્યાએ થયેલાં મુખ્ય મુખ્ય બાંધકામોનો ઉલ્લેખ છે જેમાં ‘ઉજ્જયંત મહાતીર્થે’ ‘વસ્તુપાલ-વિહાર’ને જ ગણવામાં આવ્યો છે.” (“ગિરનારનાં,” પૃ ૨૦૭). હવે વરહુડિયા શ્રેણીઓએ જો ત્યાં ‘કપર્દીભવન’માં કંઈ કરાવ્યું જ ન હોય તો એની નોંધ ન જ આવે : ને બીજી જાણવા જેવી વાત એ છે કે કપર્દીયક્ષનું મંદિર ‘વસ્તુપાલ-વિહાર’નું અંગભૂત નહોતું; એનાથી વેગળું અને સ્વતંત્ર આલય હતું. સમકાલીન સાક્ષીરૂપે શ્રી વિજયસેનસૂરિનું અવલોકન આ સંદર્ભમાં ઉપયોગી થઈ પડશે : તેમણે નોંધ્યું છે કે, “વસ્તુપાલમંત્રીએ અષ્ટાપદ અને સમ્મેતશિખરવાળાં મનોહર મંડપો સાથે ઋષભેશ્વરનું મંદિર કરાવ્યું; ને કપર્દીયક્ષ અને મરુદેવીનાં બે ઊંચા પ્રાસાદ (કરાવ્યા).”^{૩૯} જિનપ્રભસૂરિ પણ (મોટે ભાગે તો વિજયસેનસૂરિના ઉપલા કથનને અનુસરીને) કહે છે કે “વસ્તુપાલમંત્રીએ અષ્ટાપદ અને સમ્મેતના મંડપો સાથે શત્રુજયાવતાર મંદિર તેમ જ કપર્દી-મરુદેવીના પ્રાસાદો કરાવ્યા.”^{૪૦} આ ‘કપર્દીભવન’ના દિશા-સ્થાનનો નિર્દેશ વસ્તુપાલે કરેલ ગિરનાર પરનાં સુકૃતોની જિનહર્ષગણિની નોંધમાં મળે છે : “ને વસ્તુપાલવિહારની પાછળના ભાગે અનુત્તર-(વિમાન) સમું કપર્દીયક્ષનું આયતન કર્યું.”^{૪૦} આ ઉપરથી આ મુદ્દો તદ્દન સ્પષ્ટ થઈ જાય છે.

શ્રી અત્રિએ પ્રકાશમાં લાવેલ ગિરનાર પરનો આ નવપ્રાપ્ત શિલાલેખ મંત્રી બંધુ વસ્તુપાલ-તેજપાલનો ન હોવા છતાં એમના સમકાલીન અને આપણને પૂર્વપરિચિત એવા એક પ્રતિષ્ઠિત જૈન પરિવારનો હોઈ ગુજરાતના ઐતિહાસિક મૂલ્ય ધરાવતા ઉત્કીર્ણ લેખોમાં, શત્રુજયના વસ્તુપાલ-તેજપાલના શિલાલેખોની તાજેતરમાં થયેલી લલ્બિની જેમ, નોંધપાત્ર વધારો કરે છે.

(ગિરનાર પર્વતપ્રાપ્ત શ્રી વરહુડિયા પરિવારનો પ્રશસ્તિ-લેખ)

૧. સં. ૧૨૯૯ ફાગ સુદિ ૩ શ્રી ઉજયંત મહાતીર્થે

૨. મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલવિહારે મહં શ્રી તેજપાલ આદે

૩ (શે)ન સા. **ષેઢા લાહડેન** શ્રીનેમિનાથબિંબં ષતકં ચ કારિતં ।

૪. (પ્રતિ)ષ્ઠિતં શ્રી **વિજયસેણસૂરિભિ[:]** શ્રી **શેતુંજકૂ(યે)** મહા

૫ (તીર્થે) શ્રીઆદિનાથબિંબં દેવકુલિકા દંડકલસાદિ સહિતા

૬ વતીશ્ર* મહં શ્રી **વ(સ્તુ)પાલ**કારિત શ્રી સાચઝર દેવકુલે

૭. માવ્ય* શ્રીમહાવીરબિંબં ષાતકં ચ શ્રી **અર્બુદાચલે** (મા દા મા

૮. ગ્ર ? મહામાત્ય)શ્રી **તેજપાલ**કારિત શ્રી **નેમિનાથ** **ચૈ(થ ? ત્ય)** જગત્યાં દેવકુલિ-

૯. કા ૨ બિંબં ૬ સપરિગણ શ્રીજાવાલિપુરે શ્રીપારસ્વનાથદેવ ચૈ-
૧૦. (ગ ?ત્ય) જગ (*થી ?ત્યાં)દેવકુલિકા શ્રીરિષભનાથબિ[બિ]બં વીજાપુરે શ્રીને
૧૧. (મિનાથ) બિ[બિ]બં દેવકુલિકા દંડકલસાદિસહિતા
૧૨. ન્દાદ ...કા...[વર](દુ ? હુ)ડિયા સા(દુ ? હુ)ને
૧૩. [મહ]...સા(દુ ? હુ.) ષેઢા સા.
૧૪.[સા](દ ?હ.) +ધણેશ્વર લઘુ
૧૫. [ભ્રાતૃ]... (સં ?)વત્
૧૬.
૧૭.(લ)

વિશેષ નોંધ :

પંક્તિ (૧૩)માં નેમહ પછી ને સાહુ. ષેઢા પહેલાં, આબૂના લેખાંક ઉપરના આધારે કલ્પના કરીએ તો સુત સા. રાહડ । બ્રા. સહદેવ તત્પુત્ર એવો વાક્યખંડ હોવો જોઈએ : અને પંક્તિ(૧૫)માં (ભાતૃ) પછી સા. લાહડેન નિજકુટુંબ સમુદાયેન इदं कारितं ॥ એમ હોવાનો સંભવ છે.

શ્રી અત્રિએ લેખમાં રહેલા કેટલાક શબ્દોની જોડણી અને રૂપના દોષ બતાવ્યા છે. થોડા વિશેષ અહીં નોંધીએ, તો તેમાં ફલ્ગુન ને બદલે ફાગ, કલશ ને સ્થાને કલસ (પંક્તિ ૫ અને ૧૧) ચત્તકં ને બદલે ષતકં અને ષાતકં (૭), સપરિકર કોરવાને બદલે સપરિગણ, ચૈત્ય ને બદલે ચૈથ અને અગાઉ કહ્યું તે ચૈત્ય જગત્યાં ને બદલે ચૈગ જગથીનો નિર્દેશ કરી શકાય. વરહુડિયા કુટુંબના આબૂના લેખોમાં પણ આવા કેટલાક દોષો રહેલા છે જે મુનિશ્રી જયંતવિજયજીએ લેખની વાચનામાં યોગ્ય સંકેતો દ્વારા બતાવ્યા છે અને પ્રસ્તુત મુદ્દા પર લેખાંક નં. ઉપરના તેમના ભાષ્યમાં ટીકા કરતાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે : “લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે પરંતુ તેમાં કેટલાક વ્યાકરણ વિરુદ્ધ પ્રયોગો અને પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો આવે છે છતાં લેખની ભાષા સરળ અને સમજી શકાય તેવી છે.”(શ્રી અર્બુદ-પ્રાચીન-જૈન-લેખસંદોહ, પૃ. ૪૩૫-૪૩૬ પાદટીપ.)

પરિશિષ્ટ

(વરહુડિયા કુટુંબના આબૂના દેલવાડાગ્રામસ્થિત તેજપાલનિર્મિત લૂણવસલિકા-પ્રાસાદની દેવકુલિકાઓના ઉત્કીર્ણ લેખો)

देवकुलिका ३८

दं. ॥ संवतु (तु) १२९१ वर्षे मार्गशी(शी)र्षमासे श्री अर्बुदाचले महं [०] श्रीतेजः]पालकारित ङ लूणसीहवसहिकाभिधान श्रीनेमिनाथचैत्ये श्रीरि(ऋ)षभ श्रीमहावीर श्रीसंभम(व)देवकुलिका बिंबदंडकलसा(शा)दिसहिता श्रीनागपुरे(★) पूर्वं साधुवरदेव आशी(सी)त् । यन्नाम्ना वरहुडिया इत्याम्नायः प्रसिद्धः ॥ तत्सुतौ सा. आसदेव । लक्ष्मीधरौ । आसदेवसुत सा. नेमड । आभट । माणिक । सलषण । लक्ष्मीधरसुतास्तु थिरदेव । गुणधर । जगधर (★) भुवणाभिधानाः । ततः साहुनेमडपुत्र । सा. राहड । जयदेव । सा. सहदेवाख्याः । तत्र सा. राहडपुत्र जिणचन्द्र । दूलह । धणेश्वर । लाहड । अभयकुमार संज्ञाः । सा. जयदेव पुत्र वीरदेव । देवकु(★)मार । हालूनामानः । सा. सहदेव पुत्रौ सा. खेढागोसलौ । इत्येवमादि-समस्तनिजकुं(कु)टुम्बसमुदायसहितेन । सा. सहदेवेन सु(शु)द्धश्रद्धया कर्मनिर्ज्जरार्थमियं कारिता । शिवमस्तु ॥

(श्री अर्बुद-प्राचीन-जैन-लेखसंघोड, लेखांक ३५०, पृ. १४०-१४१)

देवकुलिका ३८

दं. ॥ संवत १२९१ वर्षे मार्गशीर्षमासे श्री अर्बुदाचले महं. श्री तेजः]पालकारितलूणसीहवसहिकाभिधानश्रीनेमिनाथचैत्ये श्रीअभिनंदन श्रीनेमिनाथदेव श्रीसां(शां)तिदेवकुलिका बिंबदंडकलसा(शा)दिसहिता । श्रीना(★)गपुरवास्तव्य । सा. वरदेव आशी(सी)त् यन्नाम्ना वरहुडिया इत्याम्नायः प्रसिद्धः । तत्सुतौ सा. आसदेवलक्ष्मीधरौ । आसदेवसूत नेमड आभट माणिक सलषण । लक्ष्मीधरसुतास्तु । थिरदेव । गुणधर । जग(★)धर भुवणाभिधानाः । ततः सा. नेमड पुत्र । सा. राहड जयदेव । सा. सहदेवाख्याः । तत्र साहु राहड पुत्र । जिणचंद्रख्याः । दूलह । धणेश्वर । लाहड अभयकुमारसंज्ञाः । सा. जयदेवपुत्र(त्र) वीरदेव देवकुमार हालूनामान[.] (★) सा. सहदेवपुत्रौ खेढागोसलौ इत्येवमादिसमस्तनिजकुं(कु)टुम्बसमुदायसहितेन । सा. राहड पुत्र । जिणचंद्र धणेश्वर । लाहड । माता वरी नाईक । वधु । हरियाही श्रेयोर्थं शुद्धश्रद्धया कर्मनिर्ज्जरार्थं इयं कारिता ।

(अजैन, लेखांक ३५५, पृ. १४४-१४५)

देवकुलिका ३८

- (१) ॐ स्वस्ति सं[वत्]१२९६ वर्षे वैशाखसुदि ३ श्रीशत्रुंजयम-
- (२) हातीर्थे महामात्यश्रीतेजः]पालेन कारित नंदीस(श्व)खर[चैत्ये]
- (३) पश्चिममण्डपे श्रीआदिनाथबिंबं देवकुलिका दंडक-

- (४) लसा(शा)दिसहिता तथा इहैव तीर्थे महं [०] श्रीवस्तुपालका-
- (५) रित श्रीसत्यपुरीयश्रीमहावीरे बिबं खत्तकं च । इही(है)व
- (६) तीर्थे शैलमयबिबं द्वितीयदेवकुलिकामध्ये खत्तक-
- (७) द्वय श्रीऋषभादि चतुर्विंशतिका च । तथा गूढमण्डपपूर्वद्वा-
- (८) रमध्ये खत्तकं मूर्त्तियुग्मं तदुपरे(रि) श्री आदिनाथबिबं श्री-
- (९) उज(ज्ज)यंते श्रीनेमिनाथपादुका मंडपे श्रीनेमिनाथबिबं-
- (१०) बं खत्तकं च । इहैव तीर्थे महं [०] श्री वस्तुपालकास्ति श्री-
- (११) आदिनाथस्याग्रत(तो) मंडपे श्रीनेमिनाथबिबं खत्तकं च ।
- (१२) श्री अब्बुदाचले श्रीनेमिनाथचैत्यजगत्यां देवकुलि-
- (१३) काद्वय षट्(इ)बिबसहितानि । श्रीजावालिपुरे श्रीपा-
- (१४) श्वनाथचैत्यजगत्यां श्रीआदिनाथबिबं देवकुलिका
- (१५) च । श्रीतारणगढे श्रीअजितनाथगूढमंडपे श्री आ-
- (१६) दिनाथबिबं खत्तकं च । श्री अणहिल्लपुरे हथीयावापी-
- (१७) प्रत्यासन्न(ने) श्रीसुविधिनाथबिबं तच्चैत्यजीर्णोद्धारं च ॥
- (१८) वीजापुरे देवकुलिकाद्वयं श्रीनेमिनाथबिबं श्रीपा-
- (१९) श्वनाथबिबं च । श्री...(मू)लप्रासादे कवलीखत्तकद्वये ॥
- (२०) श्रीआदिनाथश्रीमुनिसुव्रतस्वामिबिबं च । लाटाप-
- (२१) ल्यां श्रीकुमारविहारजीर्णोद्दारे श्रीपाश्वनाथस्याग्र-
- (२२) त(तो) मंडपे श्रीपाश्वनाथबिबं खत्तकं च ॥ श्री प्रह्लादनपु-
- (२३) रे श्रीपाल्हाणविहारे श्रीचंद्र(द्र)प्रभस्वामिमंडपे खत्तक-
- (२४) द्वयं च । इहैव जगत्यां श्रीनेमिनाथस्याग्रत(तो) मंडपे
- (२५) श्रीमहावीरबिबं च । एतत् सर्व(र्व) कारितमस्ति ॥ श्रीनाग-
- (२६) पुरीय वरहुडीया साहु. नेमड सुत सा. राहड ।

- (२७) भ्रा. जयदेव भ्रा. सा. सहदेव तत्पुत्र. संघ. सा. ।
- (२८) षे(खे)ढा भ्रा. गोसल सा. जयदेव सुत. सा. वीरदे-
- (२९) व देवकुमार हालूय सा. राहड सुत. सा. जिणचंद्र
- (३०) धणेश्वर अभयकुमार लघुभ्रातृ. सा. लाहडेन
- (३१) निजकुटुंबसमुदायेन इदं कारितं ॥ प्रतिष्ठितं
- (३२) श्रीनागेन्द्रगच्छे श्रीमदाचार्य विजयसेनसूरि[भिः] ॥
- (३३) श्रीजावालिपुरे श्रीसौवर्णागिरौ श्रीपार्श्वनाथजगत्यां
- (३४) अष्टपदमध्ये ष(ख)त्तकद्वयं च ॥ लाटापल्यां श्रीकुमारवि-
- (३५) हारजगत्यां श्रीअजितस्वामिर्बिंबं देवकुलि-
- (३६) का दंडकलस(श)सहिता । इहैव चैत्ये जि-
- (३७) नजु(यु)गलं श्रीशांतिनाथ श्रीअजितस्वामि
- (३८) एतत् सर्वं कारापितं ॥
- (३९) श्री अणहिल्लपुरप्रत्यासन्न चारोपे
- (४०) श्री आदिनाथर्बिंबं प्रासादं गूढमंड-
- (४१) प छ चउकिया सहितं सा. राहड
- (४२) सुत सा. जिणचंद्र भार्या सा. चाहि-
- (४३) णिकुक्षिसंभूतेन संघ सा. दे-
- (४४) वचंद्रेण पितामाता आत्मश्रेयो-
- (४५) र्थं क(का)रापितं (तं) ॥

(अेज्ज, लेप्पांक ३५२, पृ० १४२-१४४)

र्दं ॥ संवत् १२९३ वर्षे मार्गसुदि १० श्रीनागपूरीय वरहुडि संतानीय सा. नेमड पुत्र सा. सहदेवेन स्वपुत्रस्य सौ । सुहागदेवि(वी) कुक्षिसंभूत सा. षे(खे)ढा गोसलेन(लयोः) बृहद्भ्रातृ सा. राहड पुत्र जिणचंद्रेण च स्वस्य स्वमातृवडी नामन्याश्च श्रेयोर्थं श्रीसंभवनाथर्बिंब(बं) करापित(तं) । प्रतिष्ठित(तं) । श्री विजयसेनसूरिभिः ॥

(अेज्ज, लेप्पांक, ३४५, पृ० १३८)

दं. ॥ सं [वत्] [१२]९३ [वर्षे] मार्गसु[दि] १० श्रीनागपुरी[य] वरहुडिसंतानीय सा. नेमड पुत्र सा. राहड पुत्र जिण(न)चंद्र पुत्र देवचंद्रेण । दादीमात्रा चाहिणि श्रेयो [र्थ] श्री आदिनाथर्बिंबं [कारितं]

(अेज्जन, लेखांक ३४६, पृ. १३८)

दं. ॥ सं[वत्] [१२]९३ मार्गसुदि १० श्रीनागपुरी[य] वरहुडिसंतानीय सा. नेमड पुत्र सा. जयदेव पुत्र सा. वीरदेव देवकुमार हालू स्वमात् जाल्हणदेवि(वी) आत्मश्रे[योऽर्थ] श्रीमहावीरर्बिंबं कारापितं ॥ सु(शु)भं भवतुः(तु)

(अेज्जन, लेखांक ३४७, पृ. १४०)

संवत् १२९३ [वर्षे] मार्गसुदि १० श्रीनागपुरीय वरहुडिसंतानीय सा. नेमड पुत्र सा. राहड पुत्र सा. धणोस(नेश्च)र लाहडेन श्रीअभिनंदननाथर्बिंबं मातृ नाइ(यि) किः । धणो(ने)श्चर । भार्या धण(न) श्री स्वात्मनो(न)श्च श्रेयोऽर्थ कारिता(त) प्रतिष्ठिता(ष्ठितं) नागेन्द्रगच्छे श्रीविजयसेनसूरिभिः ॥

(अेज्जन, लेखांक ३५३, पृ. १४४)

दं. ॥ सं [०] १२९३ [वर्षे] मार्गसुदि १० श्रीनागपुरीय वरहुडिसंतानीय सा. नेमड पुत्र सा. राहडः पुत्र लाहडेन स्वभार्या लष्म(खम)श्री श्रेयार्थ श्रीनेमिनाथर्बिंबं कारितं प्रतिष्ठितं श्रीविजयसेनसूरिभिः ॥ सु(शु)भं भवतुः(तु) ॥

(अेज्जन, लेखांक ३५४, पृ. १४४)

१५७ देववंदनकादिप्रकरपुस्तिका सं. १२९० [खंभात, शान्तिनाथ भंडार] देववंदणवंदणकं समाप्तम् ॥ छ ॥ संवत् १२९० वर्षे माघ वदि १ गुरु दिने । वरहुडिया नेमड सुत साहु सहदेव पुत्र सा. षेढा गोसलेन मातृ सौभाग्यदेवी श्रेयोऽर्थ लिखापितम् । शुभं भवतु लेखकपाठकयोः ॥ लिखितं विजापुरे । लिखापितं लाहडेन । लिखितं पंडित अमलेण ॥ छ ॥

१८८ भगवतीसूत्रवृत्ति सं. १२९८ [खंभात, शान्तिनाथ भंडार] संवत् १२९८ फागुण सु. ३ गुरोऽद्येह वीजापुरे पूज्य श्रीदेवचंद्रसूरिश्रीविजयचंद्रसूरिव्याख्यानतः संसारसारतां विचिंत्य सर्वज्ञोक्तं शास्त्रं प्रमाणमिति मनसि ज्ञात्वा सा. राहडसुत जिणचंद्र-धणोसर-लाहड सा. सहदेवसुत सा. षेढासंघवी गोसलप्रभृति कुटुंबसमुदायेन चतुर्विधसंघस्य पठनार्थं वाचनार्थं च लिखापितमिति ।

१९५ पंचांगीसूत्रवृत्ति सं. १३०१ [खंभात, शान्तिनाथ भंडार] संवत् १३०१ वर्षे फागुण वदि १३ शनौ अद्येह वीजापुरे वरहुडिया सा. राहडसुत सा. खेढा गोसल जिणचंद्र सा. लाहडेन कुटुंबसमुदायेन पंचांगीसूत्रवृत्तिपुस्तकं ढ. अरसीहेण लिखितम् ॥ छ ॥ उभयं ११२८० ॥ छ ॥ संवत् १३०१ वर्षे फागुण वदि १३ शनौ इहैव प्रल्हादनपुरे श्रीनागपुरीयश्रावकैः पोषधशालायां सिद्धांतशास्त्रं पूज्यश्रीदेवेन्द्रसूरि-श्रीविजयचंद्रसूरि-उपाध्यायश्रीदेवभद्र-गणोर्व्याख्यानतः

नि. अे. भा. २-३

संसारसारतां विचिंत्य सर्वज्ञोक्तं शास्त्रं प्रमाणमिति मनसा विचिंत्य श्रीनागपुरीयवरहुडियासंताने सा. आसदेवसुत साहुनेमडसुत राहड जयदेव सा. सहदेव तत्पुत्र संघ सा. खेढा संघ सा. गोसल सा. राहडसुत सा. जिणचंद्र धणोसर लाहड देवचंद्रप्रभृतीनां चतुर्विधसंघस्य पठनार्थं वाचनार्थं चात्मश्रेयोर्थं पंचांगीसूत्रवृत्तिपुस्तकं लिखापितमिति ॥छ॥

वरहुडिया साधु. राहडसुत सा. लाहडेन श्रेयोऽर्थं व्यवहार द्वितीयखंडं लिखापितमिति ॥ छ ॥ संवत् १३०९ वर्षे भाद्रपद सुदि १५ ॥

अस्तीह श्रेष्ठपर्वप्रचयपरिचितः क्षमाभृदात्प्रतिष्ठः,

सच्छायश्चारुवर्णः सकलसरलतालंकृतः शस्तवृत्तः ।

पल्लीवालाख्यवंशो जगति सुविदितस्तत्र मुक्तेव साधुः,

साधुव्रातप्रणंता वरहुडिरिति सत्ख्यातिमान् नेमडोऽभूत् ॥१॥

तस्योच्चैस्तनया विशुद्धविनयास्तत्रादिमो राहडो,

जज्ञेऽतः सहदेव इत्यभिधया लब्धप्रसिद्धिर्जने ।

उत्पन्नो जयदेव इत्यवहितस्वान्तः सुधर्मै तत-

स्तत्राद्यस्य सदा प्रिया प्रियतमा लक्ष्मीः तथा नाइकिः ॥२॥

आद्याया जिनचंद्र इत्यनुदिनं सद्धर्मकर्मोद्यतः,

पुत्रश्चाहिणी संज्ञिता सहचरी तस्य त्वमी सूनवः ।

ज्येष्ठोऽभूत् किल देवचंद्र इति यो द्रव्यं व्ययित्वा निजं,

सत्तीर्थेषु शिवाय संघपतिरित्याख्यां सुधीर्लब्धवान् ॥३॥

नामंधराख्योऽथ महाधराख्योऽतो वीरध्वलाभिध-भीमदेवौ ।

पुत्री तथा धाहिणी नामिकाऽभूत् सर्वेऽपि जैनांहिसरोजभृंगाः ॥४॥

श्रीदेवभद्रगणिपादसरोरुहालेर्भक्त्यानमद् विजयचंद्रमुनीश्वरस्य ।

देवेन्द्रसूरिसुगुरोः पदपद्ममूले तत्रान्तिमौ जगृहतुर्यतितां शिवोत्कौ ॥५॥

नाइकेस्तु सुता जातास्तत्र ज्येष्ठो धनेश्वरः ।

खेतूनाम्नी प्रिया तस्य अरिसिंहादयः सुताः ॥६॥

द्वैतीयिकः सुसाधुश्रुतवचनसुधास्वादानातृप्तचित्तः,

श्रीमज्जैनेन्द्रबिम्बप्रवर जिनगृहप्रोल्लसत्पुस्तकादौ ।

सप्तक्षेत्र्यां प्रभूतव्ययितनिजधनो लाहडो नामतोऽभूत्,

लक्ष्मीश्रीरित्यभिख्या सुचरितसहिता तस्य भार्या सदार्या ॥७॥

अभयकुमाराभिख्यस्तृतीयोऽजनि नंदनः ।

यो दध्रे मानसं धर्मश्रद्धा संबंधबंधुरम् ॥८॥

धर्मे सहाया सहदेवसाधोः सौभाग्यदेवीति बभूव जाया ।

पुत्रौ च खेढाभिध-गोसलाख्यौ प्रभावकौ श्रीजिनशासनस्य ॥९॥

किंच ।

यौ कृत्वा गुणसंघकेलिभवनं श्रीसंघमुच्चैस्तरं,

श्रीशत्रुंजय-रैवतप्रभृतिषु प्रख्याततीर्थेषु च ।

न्यायोपार्जितमर्थसार्थनिवहं स्वीयं व्ययित्वा भृशं,

लेभाते सुचिराय संघपतिरित्याख्यां स्फुटां भूतले ॥१०॥

आद्यस्य जज्ञे किल धीवदेवी नाम्ना कलत्रं सुविवेकपात्रम् ।

तथा सुता जेहड-हेमचंद्र-कुमारपालाभिध-पासदेवाः ॥११॥

अभवद् गोसलसाधोर्गुणदेवीति वल्लभा ।

नंदनो हरिचंद्राख्यो देमतीति च पुत्रिका ॥१२॥

जयदेवस्य तु गृहिणी जाल्हणदेवीति संज्ञिता जज्ञे ।

पुत्रस्तु वीरदेवो देवकुमाश्च हालूश्च ॥१३॥

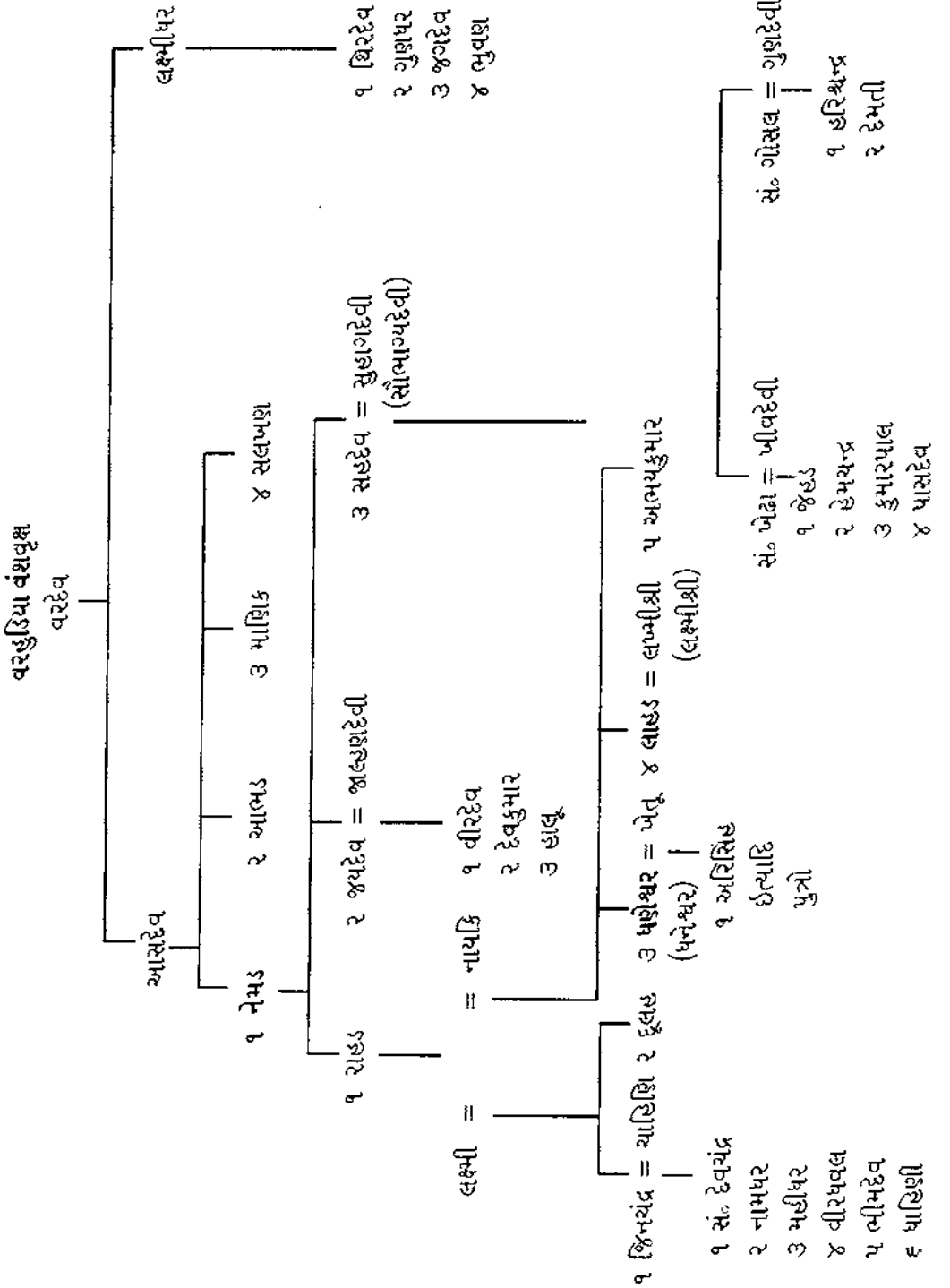
शुभशीलशीलनपरा अभवंस्तेषामिमाः सधर्मिण्यः ।

विजयसिरी-देवसिरी-हरसिणिसंज्ञा यथासंख्यम् ॥१४॥

एवं कुटुंबसमुदय उज्ज्वलवृषविहितवासनाप्रचयः ।

सुगुरोः गुणगणसुगुरोः सुश्राव सुदेशनामेवम् ॥१५॥

(आ प६९। आवतो त्याग ज३री न छोई उद्धृत कर्यो नथी..)

ટિપ્પણો :

૧. આ શિલાલેખો ઉપરાંત કેટલાક શિલ્પખંડો પણ ત્યાંથી મળેલા. (જુઓ અહીં ટિપ્પણ ક્રમાંક ૨.) શ્રી અત્રિ પોતાના લેખની પાદટીપ ક્રમાંક ૧માં નોંધે છે : “પ્રસ્તુત શિલ્પ-ખંડો અને શિલાલેખોની પ્રાપ્તિનાં સ્થળ અને કારણો બાબત લેખકના તાજેતરમાં પ્રસિદ્ધ થનાર અન્ય લેખમાં યોગ્ય માહિતી આપવામાં આવેલી હોઈ અહીં પુનરાવર્તન નથી કર્યું.” શ્રી અત્રિનો એ સંદર્ભસૂચિત લેખ “A collection of some Jain Stone Images from Mount Girnar એ શીર્ષક હેઠળ *Bulletin of the Museum and Picture Gallery, Baroda*, Vol XX માં pp. 51-59 પર છપાયો છે. ત્યાં ગિરનાર પરના નેમિનાથાદિ જૈન મંદિરો ફરતા કોટની વાત કર્યા બાદ શ્રી અત્રિએ આ પ્રમાણે નોંધ મૂકી છે : ‘In 1959 some work was undertaken in this region, by the authorities of the Jain Śvetāmbara Temples, and in the process some part of the wall round the shrines was demolished. There were reports that about the same time, some images were unearthed. On instructions given by the Archaeological survey of India the author of this article collected 13 items shown below for being placed in the Junagadh Museum.’

(*Ibid.*, p. 51.)

(વિશેષ નોંધ : આ અંગ્રેજી અવતરણોમાં આવતી શ્રી અત્રિની બે પાદટીપો અહીં જરૂરી ન હોઈ ટાંકી નથી.)

શ્રી અત્રિનાં કથનો પરથી આ શિલાલેખો દીવાલના ચણતરમાંથી નીકળ્યા છે એવો અર્થ નથી થતો પણ મને લાગે છે કે એ દીવાલ પાડતાં તેની પૂરણીમાંથી નીકળ્યા હોવા જોઈએ, યા તો ત્યાંનાં મંદિરોના પ્રાંગણની ફરશબંધી ખોલતાં તેમાં જમીનમાં દટાયેલ હોય ને પ્રગટ થયા હોય. પહેલી સંભાવના વિશેષ રહેલી છે.

૨. જુઓ આગળની પાદટીપમાં ટાંકેલું શ્રી અત્રિના લેખનું અંગ્રેજી અવતરણ, તેમ જ વિગત માટે “A Collection,” pp. 51-52.

૩. “ગિરનારના,” સ્વાધ્યાય, પુ. ૫, અંક ૨, પૃ. ૨૦૫.

૪. લાહડની આગળ સાહુ શબ્દ લેખમાં આપ્યો લાગતો નથી. શ્રી અત્રિની વાચનામાં એ નથી એટલે કોતરનાર કે મુત્સદ્દો ધડનારનું એ સ્મલન છે. ગુજરાતી ટીકામાં શ્રી અત્રિ “ખેઢા લાહડ” એમ એક સાથે વાંચે છે અને એ બન્નેને તેઓ ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિઓ માને છે કે ગુજરાતમાં આજે પ્રચલિત નામ લખવાની રીત પ્રમાણે ખેઢા દીકરો ને લાહડ બાપ એમ માને છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી : (જુઓ “ગિરનારના,” પૃ. ૨૦૮.)

૫. જ્યાં વધારે કુટુંબીજનો સુકૃત સાથે સંકળાયેલાં હોય ત્યાં પહેલાં પ્રતિમા-પ્રતિષ્ઠાની વિગતો આપી પછી સમસ્ત કુટુંબીજનોનાં નામ જોડવાની પ્રથા આજૂના કેટલાક જૈન શિલાલેખોમાં અને અન્યત્ર જોવા મળે છે. આ મુદ્દો બહુ અગત્યનો ન હોઈ અહીં એવા લેખોની સૂચિ કે સંદર્ભ તુલનાર્થે ટાંકવાની જરૂર નથી.

૬. આ વિશે હું લેખના અંત ભાગે સૂચન કરીશ.

૭. See A. K. Majumdar, *Chaulukyias of Gujarat*, Bombay 1956, pp. 177.

૮. *Ibid.*, pp. 178.

૯. અહીં એ બધા સંદર્ભોની સૂચિ આપીશ નહીં. આખરે એ મુદ્દો આ લેખમાં કહેવાની અસલી વાતને ખાસ ઉપકારક નથી.

૧૦. મંત્રી તેજપાળના લૂણવસહીપ્રાસાદના મૂલનાયકની પ્રતિષ્ઠા પણ તેમણે જ કરી છે. વસ્તુપાલના સેરિસાના પ્રતિમાલેખોમાં પણ વિજયસેનસૂરિ જ પ્રતિષ્ઠાકર્તા છે.

૧૧. અહીં એ બધા સંદર્ભોની યાદી આપીશ નહીં. આ અગાઉ સ્વાધ્યાય પુ. ૪, અંક ૩માં શ્રી હરિશંકર પ્રભાશંકર શાસ્ત્રીના સહલેખન સાથેનો મારો લેખ “વસ્તુપાલ-તેજપાલની કીર્તનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ” એ શીર્ષક નીચે પ્રકાશિત થયો છે. આ ગ્રંથમાં પણ તે સમાવી લેવામાં આવ્યો છે. તેમાં જુદા જુદા સ્રોતોમાંથી માહિતી એકત્ર કરી શત્રુંજય, ગિરનાર આદિ સ્થળોએ વસ્તુપાલ-તેજપાલના સુકૃતોની સૂચિ આપી છે, ત્યાં આ ‘સત્યપુરમંડન વીર’ના મંદિરની વાત અને એને આનુષંગિક અન્ય હકીકતોની નોંધ લીધી છે. તાજેતરમાં એ વિષય પર પ્રાપ્ત થયેલું નવું સ્રોત તે શત્રુંજય પરથી સમારકામમાં વાઘણપોળમાંથી મળી આવેલ મંત્રીબાંધવનો પ્રતોલીનો લેખ છે. તેમાં પણ આ ‘સત્યપુરવીર’નો ઉલ્લેખ છે. જુઓ આ પ્ર. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી, “પુણ્યશ્લોક મહામાત્ય વસ્તુપાલના અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખો તથા પ્રશસ્તિ લેખો,” શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય મહોત્સવ અંક, મુંબઈ ૧૯૬૮, પૃ. ૩૦૬-૩૦૮.

૧૨. જુઓ અમારો ઉપર કથિત “વસ્તુપાલ-તેજપાલની કીર્તનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ”વાળો લેખ, પૃ. ૩૧૭. એ નોંધ જિનહર્ષગણિના વસ્તુપાલચારિત્ર (સં. ૧૪૯૭ / ઈ. સ. ૧૪૪૧) ઉપરથી ત્યાં લીધેલી.

૧૩. વિજાપુરમાં જિન વાસુપૂજ્યનું પણ એક દેવાલય હતું. સં. ૧૩૨૮ / ઈ. સ. ૧૨૭૨માં શ્રી કુમારગણિએ રચેલી અભયદેવચરિતની સંસ્કૃત પ્રશસ્તિમાં પ્રસ્તુત જિનાલયના ઉપલક્ષમાં એ કાળ આસપાસ જુદા જુદા શ્રેણીઓએ કરાવેલી દેવકુલિકાઓના ઉલ્લેખ છે : (જુઓ, અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ, જૈનતીર્થ સર્વસંગ્રહ ભાગ પહેલો, ખંડ પહેલો, અમદાવાદ ૧૯૫૩, પૃ. ૯૨.) સં. ૧૩૧૭ / ઈ. સ. ૧૨૬૧માં એ મંદિર પર ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વરસૂરિએ સુવર્ણધ્વજદંડકલશ ચઢાવ્યાની વાત લક્ષ્મીતિલક ઉપાધ્યાયે રચેલ શ્રાવકધર્મપ્રકરણની પ્રશસ્તિના આધારે પં. અંબાલાલ શાહે નોંધી છે : (જુઓ જૈનતીર્થ., પૃ. ૯૨). હવે જો આ મંદિર ઈ. સ. ૧૨૬૧ પૂર્વનું હોય તો ષેઢા અને લાહડે કરાવેલ દેહરીઓ કદાચ આ વાસુપૂજ્યસ્વામીના પ્રાસાદના ઉપલક્ષમાં પણ હોવાની ત્રીજી શક્યતા ઊભી થાય છે. વિજાપુરના કયા જિનાલયમાં તેમણે દેરીઓ કરાવી તેનો જરા સરખો ઇશારો શિલાલેખોમાંથી મળતો નથી.

૧૪. જુઓ, મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી, શ્રી અર્બુદ-પ્રાચીન-જૈનલેખ સંદોહ (આબૂ-ભાગ બીજો), ઉજ્જૈન-વડોદરા વિ. સં. ૧૯૯૪, પૃ. ૧૩૯-૧૪૫, શિલાલેખ ક્રમાંક ૩૪૫, ૩૪૬, ૩૪૭, ૩૫૦, ૩૫૨, ૩૫૩, ૩૫૪ અને ૩૫૫. પબાસણના કુલ ૬ લેખો હોવા જોઈએ પણ પાંચ મળ્યા છે. તેના ખુલાસામાં મુનિશ્રી જયંતવિજયજી નોંધે છે કે “છઠ્ઠી મૂર્તિના પરિકરની ગાદી નષ્ટ થઈ ગઈ હશે, અથવા બીજે ક્યાંય આપી દેવામાં આવી હશે; તેથી તે જગ્યાએ લેખ વિનાની પરિકરની નવી ગાદી પાછળથી સ્થાપન થયેલી છે એટલે આ કુટુંબનો એક લેખ અહીંથી નષ્ટ થયો છે.” (એજન, પૃ. ૪૩૫). અહીં આ તમામ લેખોનું સંકલન ઉપર્યુક્ત લેખ સંદોહ પરથી પરિશિષ્ટમાં તુલનાર્થે આપ્યું છે.

અહીં એ યાદ દેવગ્રંથ કે ગિરનારના શિલાલેખમાં આબૂના નેમિનાથચૈત્યની જગતી પર બે દેવકુલિકાઓ અને તેમાં કુલ ૬ પ્રતિમાઓ ભરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : આબૂના શિલાલેખ ક્રમાંક ૩૫૨માં પણ એ જ વાત કહી છે.

૧૫. જુઓ લેખ સંદોહ, લેખાંક ૩૫૦, પૃ. ૧૪૦-૧૪૧, અને અહીં પરિશિષ્ટ.

૧૬. એજન લેખાંક ૩૫૫.

૧૭. એજન લેખાંક ૩૪૫.

૧૮. એજન લેખાંક ૩૫૩.

૧૯. એજન લેખાંક ૩૫૪.

૨૦. એજન લેખાંક ૩૪૬-૩૪૭; ને જુઓ અહીં પરિશિષ્ટ. આ લેખોમાંથી કયા દેરી ૩૮માં અને કયા ૩૯માં છે તે વિશે મુનિશ્રી જયંતવિજયજીએ સ્પષ્ટતા નથી કરી. દેરી યજ્ઞાવ્યાના લેખો સં. ૧૨૯૧ના છે, જ્યારે અંદરની મૂર્તિઓના લેખો સં. ૧૧૯૩ના છે. આથી એમ જણાય છે કે કોઈ કારણસર પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં સારો એવો વિલંબ થયેલો.

૨૧. એજન લેખાંક ૩૫૨; જુઓ અહીં પરિશિષ્ટ.

૨૨. ફેર એટલો છે કે આબૂના લેખમાં ત્યાં એક નહીં પણ બે દેવકુલિકાની વાત કરી છે : 'નેમિનાથ' ઉપરાંત 'પાર્શ્વનાથ'ની પણ.

૨૩. ગિરનારના 'વસ્તુપાલવિહાર'માંથી મળેલા સામંતસિંહ-સલક્ષણસિંહના સં. ૧૩૦૫ / ઈ. સ. ૧૨૪૯ના પ્રતિમાલેખનો ઉલ્લેખ કરી, અને પોતાના લેખમાં ચર્ચેલ ગિરનારથી અગાઉ પ્રાપ્ત થયેલા સં. ૧૨૪૪ / ઈ. સ. ૧૨૮૯ના લેખ ક્રમાંક ૨ માં આવત ચાહડ નામ તરફ ધ્યાન દોરી શ્રી અત્રિ લાહડની પિછાન અંગે આ પ્રમાણે અવલોકન કરે છે* " 'લાહડ' ફરી એક વાર ઉપરના બીજા લેખ(સં. ૧૨૪૪)માં ઉલ્લેખિત 'આહડનું' અને ઉદયનપુત્ર 'વાહડ'કે 'ચાહડ'નું સ્મરણ કરાવે છે." "ઈસુની તેરમી શતાબ્દીના તુલ્યકાલીન એક સાલ વિનાના એક લેખમાં ઉલ્લેખિત 'ચાહડ'અને પ્રસ્તુત 'લાહડ'વચ્ચે જો અભેદ હોય તો ઉપર્યુક્ત સામંતસિંહ તેનો પ્રપૌત્ર થયો તે એક મજાનો સંયોગ છે." ("ગિરનારના," પૃ. ૨૦૮.)

★ શ્રી અત્રિએ ત્યાં એમની પાદટીપ ૧૭ મૂકી D. B. Diskalkarના "Inscriptions of Kathiawad," *Ancient India*, Vol I-II Inscription, No. 18, pp. 695નો હવાલો આપ્યો છે.

૨૪. આ ગ્રંથપ્રશસ્તિ મૂળ ડૉ. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટ pp. 60 and 73 ઉપર પ્રગટ થયાનું અને પોતે મુનિશ્રી જિનવિજયજીસંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહના બીજા ભાગના અવલોકનમાં જોયાનું મુનિશ્રી જયંતવિજયજીએ નોંધ્યું છે : (જુઓ લેખસંદોહ, પૃ. ૪૪૮) પછીથી મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ પુરાતનસમયલિખિત જૈનપુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ (Singhi Series No. 18), મુંબઈ ૧૯૪૩માં એ મોટી અને બીજી ત્રણ નાની ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ સમાવિષ્ટ કરી છે. અહીં પરિશિષ્ટમાં તે સૌના મૂળ પાઠ અવતાર્યા છે.

૨૫. સરખાવો લેખસંદોહ, પૃ. ૪૪૯-૪૫૦.

૨૬. એ ચારમાં સૌથી મહત્વના તો જિનવિજયજીના કમાંક ૨૮ના છે. જુઓ છેલ્લે પરિશિષ્ટ.

૨૭. લેખસંદોહ૦, પૃ ૪૫૧.

૨૮. લેખસંદોહ૦, લેખાંક ૩૩૨ અને ૩૩૪.

★ શ્રી અન્નિ 'વસ્તુપાલવિહાર'ના સુપ્રસિદ્ધ છ શિલાલેખોનો ઉલ્લેખ કરી રહ્યા છે.

★ ગિરનારનો આ વરહુડિયા કુટુંબનો સં ૧૨૮૯નો લેખ.

૨૯. તથા સચિવેશ્વરવસ્તુપાલેન હ્રદ્ધ સ્વયંનિર્માપિત શ્રીશત્રુંજયમહાતીર્થાવતાર શ્રીમદાદિતીર્થકર શ્રીઋષભદેવ-સ્તંભનકપુરાવતાર શ્રીપાર્શ્વનાથદેવસત્યપુ(★)ગવતારશ્રી મહાગૌરદેવપ્રશસ્તિસહિત-કશ્મીરગવતાર શ્રીસરસ્વતી મૂર્તિ દેવકુલિકા ચતુષ્ટ-જિનયુગલ-અમ્બાડવલોકના-શામ્બ-પ્રદ્યુમ્નશિખરેષુ શ્રીનેમિનાથદેવાલંકૃત-દેવકુલિકાચતુષ્ટય તુરગાધિરૂઢસ્વાપિતામહ મહં. ઠ. શ્રીસોમ-નિજપિતૃ ઠ. શ્રીઆશયજ મૂર્તિદ્વિતથચારુતોરણત્રય-શ્રીનેમિનાથ(★)દેવ-આત્મીયપૂર્વજાડગ્રજા-ડનુજ-પુત્રાદિમૂર્તિસમન્વિતમુખોધ્વાટનક-સ્તંભશ્રીઅષ્ટાપદ મહાતીર્થપ્રભૃતિ અનેકકીર્તનપરમ્પરાવિગ્જિતે શ્રીનેમિનાથદેવાધિદેવ વિભૂષિતશ્રીમદુજ્જયંતમહાતીર્થે આત્મનસ્તથા સ્વધર્મચારિણ્યાં પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય ઠ. શ્રીકાન્હડપુત્ર્યાઃ ઠ. રાણુકુક્ષિસંભૂતાયા મહં. શ્રીલલિતાદેવ્યાં(★) પુણ્યાભિવૃદ્ધયે શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે મદ્દારકશ્રીમહેન્દ્રસૂરિસંતાને શિષ્યશ્રીશાંતિસૂરિશિષ્યશ્રીઆણંદસૂરિશ્રીઅમરસૂરિપટ્ટે મદ્દારકશ્રીહરિમદ્રસૂરિપટ્ટા-લંકરણપ્રધુશ્રીવિજયસેનસૂરિપ્રતિષ્ઠિત શ્રીઅજિતનાથદેવાદિવિશતિતીર્થકણલંકૃતો-ડયમભિનવઃ સમંડપઃ શ્રીસમ્મેતમહાતીર્થવિતાસ્પ્રાસાદઃ કારિતઃ ॥ (★)

આ લેખનો ઉતારો 'વસ્તુપાલવિહાર'ના 'અષ્ટાપદ'વાળા મંડપના ત્રણ સમાન લેખોમાંથી એકનો છે. 'સમ્મેતશિખર' જેમાં છે તે મંડપના ત્રણ લેખોમાં 'અષ્ટાપદ' શબ્દ અને 'સમ્મેતશિખર'શબ્દનાં સ્થાનો ઉલટાવ્યાં છે : અને તેમાં વસ્તુપાલ-તેજપાલની તુરગાડૂઢ મૂર્તિઓ(વસ્તુપાળે) મુકાવેલી એવી હકીકત મળે છે. આ શિલાલેખો સૌ પ્રથમ James Burgessના *Antiquities of Kathiawar and kutch*, Aswi II, London 1876માં પ્રસિદ્ધ થયેલા. ૫૬૧ના સંકલનકારે એમાંથી વાચનાના પાઠો ઉદ્ધારતા રહ્યા છે.

૩૦. શ્રીસ્તમ્ભનાઘ્યપુસ્તીર્થપર્તિ વિધાવ્ય શત્રુજ્ઞયાચલજિનં ચ સ ડ્વજ્જયન્તે । ૧૧-૨૧, પૃ. ૧.

મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી દ્વારા સમ્પાદિત આ ગ્રંથ શ્રી જૈન આત્માનન્દ સભા-ગ્રંથરત્નમાલામાં વિ. સં. ૧૯૭૪માં ભાવનગરથી પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૩૧. યેનોજ્જયન્તિગિરિમન્ડનનેમિચૈત્યે નાભેય-પાર્શ્વજિનસન્નાચુગં વ્યધાયિ ।

અન્તઃ સ્વયંઘટિતનાભિજ-નેમિનાથ-શ્રીસ્તમ્ભનેશ્મગૃહમપ્યુદધારિ હારિ ॥૬૦॥

જુઓ મુનિપ્રવર શ્રી પુણ્યવિજયજીસૂરિ, સુકૃતકીર્તિકાન્નેલિન્યાદિ, પૃ ૩૮.

૩૨. વિશેષકે રૈવતકસ્ય મૂખતઃ શ્રીનેમિચૈત્યે જિનવેશ્મસુ ત્રિષુ ।

શ્રીવસ્તુપાલઃ પ્રથમં જિનેશ્વરં પાર્શ્વં ચ વીરં ચ મુદા ન્યવીવિશત્ ॥૮૫॥

(એજન પૃ ૨૮.)

૩૩. જુઓ અહીં પાદટીપ ૨૯.

૩૪. વસ્તુપાલના ગિરનાર પરના 'પાર્શ્વનાથ' તેમ જ 'સત્યપુર'નાં મંદિરોનો ૧૫મી શતાબ્દીમાં આમૂલચૂલ

ઉદ્ધાર થઈ ગયો છે.

૩૫. “કીર્તનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ,” સ્વાધ્યાય, પુ. ૪, અંક ૩ માં અમે ગિરનાર પરના મંત્રી બંધુઓના સુકૃતની વિસ્તૃત યાદી રજૂ કરેલી તેમાં પણ અમે એ ત્રણે મંદિરો એકબીજાથી વેગળાં જ બતાવ્યાં છે. (એજન પૃ. ૩૦૯-૩૧૦).

૩૬. જુઓ, પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ, રાણકપુરની પંચતીર્થી, શ્રી યશોવિજય જૈનગ્રંથમાળા, ભાવનગર વિ. સં. ૨૦૧૨, લેખાંક ૧૮, પૃ. ૧૧૨.

૩૭. જુઓ R. Narsimhachar, *The Lakshmidēvi Temple at Doddagaddavalli*, MAS No III, Bangalore 1919, pp. 7.

★ આ લેખ માટે જુઓ આચાર્ય, ગિરજાશંકર વલ્લભજી, ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો, ભાગ બીજો, મુંબઈ 1935, લેખાંક ૧૮૭, પૃ. ૧૫૪

એ લેખનો મૂળપાઠ આ પ્રમાણે છે :

વસ્તુપાલવિહારેણ હારેણેવોજ્જ્વલશ્રિયા ઉપકંઠસ્થિતેનાયં શૈલરાજો વિગજતે ॥

શ્રીવિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૧ વર્ષે આશ્વિન વદી ૧૫ સોમે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલેન આત્મશ્રેયોર્થે પશ્ચાદ્ભાગે શ્રીકર્પદિયક્ષપ્રાસાદસ્સમલંકૃતઃ શ્રીશત્રુંજયાવ્ તાર]શ્રીઆદિનાથપ્રાસાદપ્રતો વામપક્ષે સ્વીયસદ્ધર્મચારિણી-મહં-શ્રીલલિતાદેવિવિશ્રેયૌર્થે વિશતિજિનાલંકૃતઃ શ્રીસમ્મેતશિખરપ્રાસાદસ્તથા દક્ષિણપક્ષે દ્વિ. ભાર્યામહંશ્રીસોલુશ્રેયોર્થે ચતુર્વિશતિજિનોપશોધિતઃ શ્રી અષ્ટાપદપ્રાસાદઃ. ૦ અપૂર્વઘાટરચનારુચિતરમધિન્નવપ્રાસાદ ચતુષ્ટયં નિજદ્રવ્યેણ કારયાંચક્રે ॥

૩૮. વસ્તુપાલિ વર મંતિ ભુયણુ કારિઝ રિસહેસરુ ।

અઢ્ઢાવય-સમ્મેયસિહરવરમંઢવુ મળહરુ ॥૧૫॥

કઝડિજકઠ્ઠુ મરુદેવિ દુહ વિ તુંગુ પાસાહઝ ।

ધમ્મિય સિરુ ધુણંતિ દેવ વલિવિ પલોઢઝ ॥૧૬॥

—રેવંતગિરિસાસુ, દ્વિતીયં કઢવં

(મુનિપ્રવર શ્રી પુણ્યવિજયજીસૂરિ, ‘સુકૃતકીર્તિકલ્પેલિન્યાદિ’ પૃ. ૧૦૧.)

૩૯. વસ્તુપાલ મંતિણા સિત્તુજ્ઞાવયાર ભવણં અઢ્ઢાવય-સમંઢ મંઢવો કવઢિહજકઠ્ઠુ-મરુદેવીપાસાયા ય કારવિઆ.... ‘રેવંતગિરિકલ્પ’, વિવિધતીર્થકલ્પ.

આ ગ્રંથ મુનિશ્રી જિનવિજયજીએ સિંધી જૈનગ્રંથમાં ગ્રંથાંક ૧૦ તરીકે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે : શાંતિનિકેતન વિ. સં. ૧૯૯૧.

૪૦. વસ્તુપાલવિહારસ્યા પૃષ્ઠોત્તર સન્નિધં કપર્દીયક્ષાયતનમકારય ય યંકૃતિ ૬-૭૦ ૩.

(વસ્તુપાલચરિતના સંપાદક, પ્રસિદ્ધિસ્થાન અને પ્રસિદ્ધ કર્યાનું વર્ષ દુર્ભાગ્યે મારી નોંધમાં પ્રાપ્ત નથી.)

પંદરમી શતાબ્દીના છેલ્લા ચરણમાં રચાયેલ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્યની ‘શ્રી ગિરનારતીર્થમાળા’માં પણ આ જ હકીકત છે.

નિ. એ. ભા. ૨-૪

વસ્તુપાલિ મંત્રીસરિ સેતુજઝિલિ આણિઝ ભવદહિ સેતુજ નિરુવમ રિસહ જિર્ણિદો; ડાંવર શ્રી સમેતસિહગિરિ જિમ્મણઃ અષ્ટાપદ નવલીપરિ, વીસ યુ વીસ જિર્ણિદો. ૧૨

ચક્ષરાજ કવઙિલિ તિર્હિ પૂષ્ટિં માતા મરુદેવા ગજપૂટિઃ, ચંદ્રપ્રભ પ્રણમેસો.

(જુઓ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ, પ્રાચીનતીર્થમાળા-સંગ્રહ, ભાગ ૧લો, ભાવનગર સંઃ ૧૯૭૮, પૃઃ ૩૫)

વિશેષ : લેખ પૂર્ણ થયા બાદ ત્રિપુટી મહારાજનો જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ, ભાગ ૨જો (શ્રી ચારિત્રસ્મારક ગ્રંથમાળા ગ્રં. ૫૪, અમદાવાદ ૧૯૬૦), સંદર્ભ માટે ઉપલબ્ધ થયો. તેમાં મુનિ ત્રિપુટીએ વરહુડિયાવંશ પર કર્ણક વિસ્તારથી વિવરણ કરેલું જોવા મળ્યું (એજન પૃઃ ૩૯૦-૩૯૨). તેમાંની કેટલીક બાબતો અહીં ઉદ્ધરેલ ગ્રંથપ્રશસ્તિ(ક્રમાંક ૨૯)માં મૂળે કહેલી છે, પણ તે આબૂ—ગિરનારના લેખને કાળ પછી બનેલી જણાતી હોઈ તેમ જ લેખની મૂળ ચર્ચાને વિશેષ લાભદાયી ન હોઈ અહીં તેનો સારભાગ આપવો જરૂરી નથી માન્યો.

- ★ વત્તીશ્ર (તેમ જ માબ્વ) કોઈ શબ્દ યા શબ્દસમૂહનાં અપૂર્ણ વા અશુદ્ધ રૂપ છે. એમાંથી સીધી રીતે કોઈ અર્થ તારવવો મુશ્કેલ છે.

શ્રી અત્રિએ ગજગથી એમ વાંચ્યું છે; અને ગજગથી શબ્દ પર એમના આગળ ઉપરના ગુજરાતી લેખનભાગમાં ટીકારૂપે થોડું કહ્યું છે : (જુઓ “ગિરનારનાટ,” પૃઃ ૨૦૮) શિલાલેખની આગળની ૯મી પંક્તિમાં આવતો શબ્દ ‘સાથે ૧૦મીનો પહેલો અક્ષર મ ને જોડી જગથી જુદું પાડવું સયુક્તિક લાગે છે. ‘સાથે જગથી એટલે કે શુદ્ધ સંસ્કૃત અનુસાર ત્યાં ‘સાથે જગત્યાં હોવું અભિપ્રેત છે.

શ્રી અત્રિએ આ સ્થળે ‘દઘણે(શ્ચ ?)સ એમ વાંચ્યું છે. પણ ‘દ એ હુ. હોવું ઘટે. આગળ સા જોડી [સા]હુ. ઘણેશ્ચર વાંચીએ તો શબ્દનો બંધ બેસી જાય છે.

